

LENCSES Károly
Legyen fénye

A lezuhant nap fényében csillagok rejtőznek.
Szétrobban ideleenn egy pillanatra csend.
Az orrodig se látsz aztán fellobban és bepötytyözi
véres vánkosát az égnek hogy legyen fénye az éjnek.
Legyen nyugalma az Álmodónak legyen az Ébredőnek. Árnyék a
keresztnek az éppen megbotlónak és annak is ki arcát ma a
fénybe mártsa korlát után kapva
elvéti a zuhanást és röpül csak röpül a Csend...

FORRAY R. Katalin – KOZMA Tamás
Tanítók és tanítóképzők,
1918–1919

A jelentős terjedelmű kötet dupla címének megfelelően a tanítóképzésnek, egyáltalán az iskolák történetének azt a szakaszát mutatja be, amely országunk újkori történelmének is megrázó, még mindig nem eléggé ismert fejezetében játszódott. Csak a legújabb történelmi munkák tárgyalják alaposabban az elmúlt évszázadnak ezt a szakaszát, amely a későbbi periódus, az ún. szocializmus megértésének is egyik alapját jelenti. Hiszen az ún. Horthy-korszakban a tanácsköztársaság rövid, de viharos szakaszában okkal vagy ok nélkül politikai alapon elbocsátott tanítók egy részének fellebbezése sikerrel járt. Ugyanígy sikeres volt a Rákosi-korszak kezdetén a Tanácsköztársaság kevés túlélő pedagógus hívének fellebbezése is. Mintha ritmikusan ismétlődnének ezek a korszakok.

A könyv – eltérően a történelmi munkák többségétől – ritkán engedi szóhoz jutni a szerzőt. Főleg dokumentumokat mutat be: a korszak különböző helyi lapjait, a hatóságoknak írt mentegetőző, de főleg feljelentéseket tartalmazó leveleket, a forradalmak utáni kihallgatások jegyzőkönyveit. Ez a módszer közel hozza, élővé teszi a vizsgált korszakot.

Az öt fejezet a forradalmak előzményeit és utóéletét taglalja részint a történet tartalmi vonatkozásai nyomán, részint időrendben. Az első négy fejezet a történelmi eseményeket mutatja be, az ötödik pedig egyéni sorsokat, pályáikat elemez. Ám a kötet első fejezetei is életszerűek, hiszen az események és bemutatásuk, a tanítóképzők épületének, tár-

gyainak sorsa is szorosan összefügg a háború utáni helyzettel. A rövid tartamú, de súlyos hatású magyarországi tanácsköztársaság pedig nemcsak ideológiája, és az ehhez társuló rombolások miatt különösen riasztó szakasza 20. századi történetünknek. Előzményei, lefolyása és utóélete a még konszolidálódni sem kezdő Horthy-korszakban ugyancsak borzongató.

A vizsgált korszak előzményeinek keveset tárgyalt drámai eleme a háborút követő megszállás. A szerző az „idegen impérium alá került” országrészek maradt képzők sorsát tárgyalja a harmadik fejezetben: a csehszlovák, a román és a szerb megszállás területeinek tanítóképzőit. A megszálló – egy vesztes háborúban szocializálódott – katonák minden iskolát, kollégiumot kifosztottak, nem egyszer a hallgatókat és a tanárokat is bántalmazták. Budapesten az Országos Izraelita Tanítóképző internátusának megpróbáltatásait külön alfejezet mutatja be.

A Vörös Hadseregbe való toborzás is érintette a tanítóképzőket, mivel a hallgatói státusban lévő fiúk több-kevesebb buzdítás vagy éppen erőszak hatására léptek be a kötelékébe. Donáth Péter azt is kiemeli, hogy a Vörös Hadseregnek nemcsak az adott kormányzat megvédése volt a feladata, hanem a belépésre ösztönzést jelentett a megszállt országrészek felszabadításának reménye is.

A forradalmak korszaka lezárult. „A Tanácsköztársaság által hirdetett, s öszszel-télen abszolválni tervezett világnézeti-politikai

szelekciót, annak antitéziseként keresztény-nemzeti elvárások váltották fel. Közös volt bennük, hogy megtagadták a pedagógusok jogát az autonóm értékválasztásra, s a maguk vélt igazságát kirekesztő módon akarták az egész népoktatásban, s azon belül a tanítóképzésben érvényesíteni.” – zárul a IV. fejezet (209. o.).

A kötet második, nagyobb része (az ötödik fejezet) *A képzős tanárok, tanítók a forradalmak és a forradalmakat követő vizsgálatok idején* címet viseli (211–510. o.). Már az előző fejezetekben találkoztunk a témához illeszkedő személyes vallomások és iratok idézésével, ebben a fejezetben főként dokumentumokkal ismerkedhetünk meg. A szerző érdeme, hogy ezeket a vizsgálati anyagokat felkutatta és bemutatta, olyan dokumentációt, amellyel másutt nem találkozhatunk.

A tanácsköztársaság új tanrendje szerint a tanító- és tanárképzésben megszűnik a hitoktatás, helyette a szociológiai, szociálpolitikai, társadalmi-gazdasági ismeretek tanításáról kell gondoskodni. Első intézkedésként tanfolyamot szerveztek a budapesti tudományegyetemen, ahová nyolcvan fő jelentkezését várták.

A fejezet alcímei tükrözik azokat a magatartásokat, amelyek a rendelkezések és a helyi kormányzatok előírásai alapján kialakultak. Néhány kiragadott példa ennek illusztrálására: *Az alkalmazkodók – és akik csak vonakodva vagy ügysem értették meg az idők szavát; Visszafogott rezisztencia s a csendes, látszólag alkalmazkodó alámerülés katolikus kísérletei; A túlélésért látszólag állj élére annak, amit megakadályozni nem tudsz; Az aktív politikai szerepet vállaló elkötelezettek megpróbáltatásai; Esküvel fogadott közalkalmazott hűség az államhoz – de melyikhez?; Egy szociálisan érzékeny, hazafias, autodidakta költő-tanár csetlése-botlása a forradalmakban, s ennek következményei.*

Egy rövid ismertetésben aligha lehetséges alaposabban bemutatni a gazdag gyűjteményt, amellyel a különböző egyéni sorsok,

eltérő életpályák és személyes viták alapján a kötetben megismerkedhetünk. A részletesebben is elemzett tizenöt tanáron kívül több pályáivet rajzol fel a szerző. Megismerünk eltökélt paptanárokat, mozgalmárszervezőket, hivatalnokokat, egyszerű karrieristákat, a versenytársával éppen leszámolni akaró kollegát, párttitkárt vagy purifikátort. Néhéz választani, melyiket mutassuk be a kötet alaposabb értékelése kedvéért. (Annál is inkább, mert ezek a magatartások nem csupán az adott kor termékei, hanem ma is tipikusak. Ami szintén hozzájárul a kötet olvashatóságához.)

A két református tanítóképző – a nagykőrösi és a pápai – esete azt példázza, hogy az intézmény vezetőinek mindig marad valamennyi manőverezési lehetősége, ha még oly csekély is. Míg az előbbi a megszűnés széléig lavírozta intézményét, az utóbbi többé-kevésbé stabilan megtartotta. Két evangélikus tanítóképző – Felsőölvő (ma Ausztriában Oberschützen) és Sopron – tanárait viszont csupán felmentette az

egyházkerület, bár ügyességi feljelentés is történt némelyikük ellen.

Az egyik legdrámaibb – vagy legnyomorúságosabb – történetet a sárospataki esettanulmányban olvashatjuk. Ennek főhőse „talán az egyetlen kommunista” (285. o.) rendszeresen színvonalas tanulmányokat közölt helyi és országos pedagógiai lapokban. (Ezeknek jelentős részét olvashatjuk a kötetben.) Később miniszteri megbízottként tevékenykedett Veszprém megyében. Fő ellenfele az igazgatója, akit sok írásban élesen bírált. Az igazgató ezért a várost megszálló cseh csapatok parancsnokságánál följelentette távollétében a kollégáját, amiért aztán az újra megjelent tanácsköztársaságiak börtönbe küldték az igazgatót. Az igazgató augusztusi szabadulása után készséggel fellépett az egykor forradalmár kollégái ellen.

Nála problematikusabb a Magyarországra költözött ungvári szocdem párttitkár. Fontos minisztériumi megbízásokat kapva elsősorban Veszprém megyében vett részt előadóként a pedagógusok „szociális átképző tanfolyamán”. A karakterek és sorsok bemutatása a kötetben nem ér itt véget, ám azt tanácsoljuk, hogy az érdeklődő olvasó vegye kezébe az eredeti írást.

A kötet összegező fejezete (511–519. o.) kiemel néhány, a szerző által fontosnak ítélt megfigyelést. Az egyik ezek közül a nők és férfiak aránya, amiben az a feltűnő, hogy a férfi képzőkben a tanárok kétharmada, a női képzőkben csak egyharmaduk rendelkezett megfelelő végzettséggel. A társadalmi-politikai konszolidáció első lépéseként folytatott fegyelmi döntések az egyházi intézmények esetében enyhébbek voltak, mint az állami intézményekben. Ebben szerepe lehetett az elfoglalt területekről menekült tanítók, tanárok elhelyezésének szükségessége is.

Donáth Péter könyve nagyon tetszett. Nemcsak mert szakmánk szerint magunk is tanárok vagyunk, hanem mert az emberi sorsokban szinte mindnyájan magunkra

ismerhetünk. Mindegy, ki melyik oldalon áll (a szerző talán közelebb érzi magához a baloldalt, magunk talán megértőbbek vagyunk a másikkal szemben is), mert a tanulás általánosabb. Megpróbáltatások között is embernek maradni – kihívás, amelyre mindkét oldalon találunk követendő példát. Ezért ajánljuk Donáth Péter szép könyvét tanárunk és nem tanárunk egyaránt.

(Donáth Péter: Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószelemben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején. Trezor Kiadó, Budapest, 2020. 562 o. ISBN 978-963-8144-53-9)